

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Politieke participatie in Nederland

Castenmiller, P.

Citation

Castenmiller, P. (1986). Boekbespreking van: Politieke participatie in Nederland. *Acta Politica*, 21: 1986(2), 225-229. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449513>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449513>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

- rie, 1940-1945, Sijthoff, Alphen aan den Rijn 1981.
- Knapen, B., *De lange weg naar Moskou*, Elsevier, Amsterdam 1985.
- Kok, W.J., *Signalering en selectie*, Staatsuitgeverij, Amsterdam 1980.
- Leurdijk, J.H. (red.), *The foreign policy of the Netherlands*, Sijthoff en Noordhoff, Alphen aan den Rijn 1978.
- Leurdijk, J.H. (red.), Commentaar, p. 87-93, *Transaktie* 1984.
- Pijpers, A., De binnenlandse bronnen van de buitenlandse politiek: stagnerende theorievorming, *Acta Politica*, 1979, p. 379-404.
- Rapport van de Commissie van Advies voor de Integratie*, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag 1976.
- Rosati, J.A., Developing a systematic decisionmaking framework: bureaucratic politics in perspective, *World Politics*, 1981, p. 234-252.
- Rosenthal, U., e.a., *Openbaar Bestuur: organisatie, beleid en politieke omgeving*, Tjeenk Willink, Alphen aan den Rijn 1982.
- Rosenthal, U., e.a., *Rampen, rellen, gijzelingen: Crisisbesluitvorming in Nederland*, De Bataafsche Leeuw, Amsterdam/Diemen 1984.
- Rozemond, S., Extern beleid onder interne druk, *Internationale Spectator*, 1985, p. 778-780.
- Siccama, J.G., *External security policies in the Netherlands*, NIIB 'Clingendael', Den Haag 1983.
- Snyder, R.C., e.a., *Foreign policy decision-making*, Free Press, New York 1962.
- Soetendorp, R., *Het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict 1947-1977*, Krips, Meppel 1982.
- Staden, A. van, *Een trouwe bondgenoot. Nederland en het Atlantisch Bondgenootschap 1960-1971*, In Den Toren, Baarn 1974.
- Struycken, A.A.H., *Het bestuur der buitenlandse betrekkingen*, Gouda Quint, Arnhem 1918.
- Voorhoeve, J.J.C., *Peace, profits, and principles: A study of Dutch foreign policy*, Nijhoff, Den Haag 1979.
- Wallace, W., *The foreign policy process in Britain*, p. 2, Chatham House, Londen 1975.
- Wels, C.B., *Aloofness and neutrality: Studies on Dutch foreign relations and policymaking institutions*, Hes, Utrecht 1982.

Boekbesprekingen

E. Elsinga, **Politieke Participatie in Nederland**, Amsterdam (CT-Press) 1985, 328 p.

Met *Politieke Participatie in Nederland*, de dissertatie van E. Elsinga, verscheen er een uitgebreide rapportage van onderzoek naar deelname door de Nederlandse bevolking aan allerlei vormen van de politiek. Deze dissertatie maakt deel uit van het zogenaamde Political Action-onderzoek, dat in 1974 in een aantal landen, waaronder Nederland, werd uitgevoerd. In 1979 verscheen hierover een toonaangevende publikatie: *Political action*, onder redactie van Barnes & Kaase (Londen/Beverly Hills 1979).

In datzelfde jaar werd onder andere in Nederland de enquête nogmaals gehouden, voor zover mogelijk onder dezelfde respondenten als in 1974. Daarnaast werd er een verse steekproef getrokken. Elsinga beschikt op deze wijze over een longitudinaal onderzoek en een panelbestand.

De dissertatie kan beschouwd worden als een waardevolle aanvulling op de resultaten in *Political action* die betrekking hebben op Nederland. Deze resultaten zijn gebaseerd op grootschalige survey-onderzoeken en de bestudering van individueel politiek gedrag. Elsinga beschrijft en analyseert de (determinanten van) politieke activiteit vrijwel uitputtend, indien men de eerdere uitgangspunten uit het Political action-onderzoek hierbij als maatstaf beschouwt. Resultaat is een consistent en zeer overzichtelijk beeld van de ontwikkelingen in de politieke participatie in Nederland gedurende de jaren zeventig. De keerzijde van het op de voet volgen van het Political action-onderzoek is dat de dissertatie weinig nieuwe informatie toevoegt bij al bekende publikaties uit dezelfde richting, waaronder eerdere publikaties van Elsinga. De lezer van (in tijdsvolgorde) *Political action*, *De verstomde revolutie* (Thomassen et al., 1981), waarin Elsinga een hoofdstuk schrijft die dezelfde materie tot onderwerp heeft, en diverse andere artikelen van Elsinga (zie: *Mens en Maatschappij*, 1984, nr. 4; *Beleid en Maatschappij*, 1984, nr. 6) zal nauwelijks verbaasd opkijken. Elsinga heeft de volgende vragen als probleemstelling: (1) Welke vormen van politieke participatie zijn theoretisch en empirisch te onderscheiden? (2) Welke ontwikkelingen hebben zich gedurende de jaren zeventig voorgedaan in aard en omvang van politieke participatie in de Nederlandse samenleving? (3) In hoeverre is er een verklaring te geven voor de ontwikkelingen

in aard en omvang van politieke participatie in Nederland gedurende met name de jaren zeventig?

Deze laatste vraag splitst Elsinga. Hij kijkt daarbij naar theorieën ter verklaring van de aard en omvang, naar de praktijk en naar verwachtingen voor de toekomst (p. 14-15).

In het onderzoek kan men (net als in *Political action*) drie vormen van politieke participatie onderscheiden; electorale, conventionele en protestparticipatie. Elsinga brengt hier, in vergelijking met *Political action*, enige nuanceringen aan. Hij analyseert wel electorale participatie. Barnes & Kaase erkennen de aparte positie van electorale participatie, maar juist die aparte positie maakt het volgens hen onverstandig om electorale participatie ook te behandelen in hun publikatie. Elsinga benadrukt eveneens de bijzonderheid van electorale participatie en besteedt relatief weinig aandacht aan deze vorm van politiek gedrag, daarbij verwijzend naar andere publikaties over dit onderwerp. In plaats van protestpotentieel gebruikt Elsinga protestdeelname. Bij analyse van de opbouw van deze drie categorieën, middels non-metrische multidimensionale schaalanalyse (Elsinga baseert zich hierbij op Kruskal en Wish) bleek dat de vragen naar deelname aan een verzoekschrift, alsmede het bezigen van beschadigingen aanrichten en persoonlijk geweld plegen, niet in te delen waren in een van de drie genoemde categorieën (electorale, conventionele of protestparticipatie). Deze worden verder niet, of apart, bekeken.

Het blijkt dat het niveau van politieke participatie in de jaren zeventig over het algemeen constant is, danwel heel licht daalt. Dit geeft Elsinga aanleiding de vraagtekens, die regelmatig bij het begrip 'de matte jaren zeventig' gezet worden, te onderstrepen. Relaties met opleiding, leeftijd en geslacht worden vervolgens bekeken. In vergelijking met *Political action* en *De verstomde revolutie* levert dit nauwelijks nieuwe informatie op. De relaties blijven ook in 1974 en 1979 ongeveer even sterk. Daarna stelt Elsinga de relatie met politieke interesse en postmaterialisme aan de orde. Dit geeft de bekende positieve samenhang tussen hoog niveau van 'postmaterialisme' en politieke participatie te zien. Ontevredenheid bleek (zoals al geconstateerd werd in eerdere studies, zie bijvoorbeeld: McCarthy & Zald, *Resource mobilisation and social movements*, *American Journal of Sociology* nr. 82, 1976) niet samen te hangen met politieke participatie. Dit vrij algemeen bekende gegeven wordt door Elsinga als een belangrijke vondst gepresenteerd (zie ook het *NRC-Handelsblad* van 18 oktober 1985).

Een poging tot een nieuwe opening is een meer rationele - economische - benadering van politieke participatie. Aanname is dan dat de burgers 'kosten' en 'verwachte baten' van verschillende gedragsalternatieven op een rij zullen zetten en dan zullen kiezen voor dat alternatief dat naar hun mening de gunstigste kosten/batenverhouding heeft. Deze benadering wordt in het theoretisch gedeelte gekoppeld aan de 'Shifting involvements'-theorie van Hirschman (zie: A. Hirschman, *Shifting involvements*; Princeton, 1982).

De koppeling met de ideeën van Hirschman en de uitwerking die dit krijgt in hoofdstuk 10 is wat ongelukkig. Elsinga presenteert Hirschman als illustratie bij een economische benadering van de politiek (p. 245). Hirschman neemt daar juist,

in *Shifting involvements*, afstand van. Hirschmans verhaal is immers een betoog tegen het beeld van de mensen als simpele 'kosten-baten'-afwegers. Hirschman formuleert andere verklaringen voor gevonden statistische samenhangen, bijvoorbeeld mensen met hoge opleiding worden niet naar de politiek getrokken omdat ze over veel hulpbronnen voor collectief gedrag beschikken maar omdat ze zich meer vervelen met een grotere particuliere welstand. In algemene termen: sommige mensen worden gemakkelijker actief dan anderen, niet omdat ze minder barrières hoeven te overwinnen, maar omdat ze meer plezier aan activiteiten als zodanig ontlene. Hirschman vraagt aandacht voor teleurstelling als handelingsmotief, voor het bestaan van gelaagdheid in behoeften en daardoor veroorzaakte vertragingseffecten, institutionele factoren die de overgangen tussen privé- en publieke bemoeienissen bepalen, en natuurlijk de kwestie van collectieve 'shifts', in plaats van (elkaar opheffende) puur individuele veranderingen. Geen van deze zaken krijgt bij Elsinga serieuze aandacht en zijn operationalisering van de 'economische' theorie resulteert in het hanteren van inadequate meetlatten voor simplistische modellen. Uit bovenstaande zouden we bovendien kunnen afleiden dat niet, zoals de ideeën over relatieve deprivatie stellen, de minst-geprivilegieerden zullen participeren, maar juist de mensen die het voor de wind gaat. In de aanname van Hirschman zullen de laatsten enigszins teleurgesteld en verveeld raken in hun voorspoed en proberen voldoening te vinden in sociale en politieke participatie. Deze tegenstelling tussen enerzijds de theorie van de relatieve deprivatie en anderzijds de denkbeelden van Hirschman is Elsinga ontgaan.

Het empirische werk in het hoofdstuk 10, dat de analyse moet bevatten van de ideeën van Hirschman, gaat nauwelijks verder dan een puur 'economische' benadering van politiek, eerder geïnspireerd door Downs en meer specifiek door Olson. In het betreffende hoofdstuk wordt aangenomen dat de keuze van een individu voor al dan niet participeren tot stand komt na een afweging van kosten die men moet maken en baten die men verwacht. Op zich is zo'n aanname vruchtbaar voor nader onderzoek, hoewel deze niet als aansluitend op de ideeën van Hirschman beschouwd kan worden. Bovendien verloopt de operationalisatie onbevredigend. In de economische benadering is immers de verhouding kosten - baten cruciaal. Elsinga ziet zich gedwongen, door de aard van het beschikbare materiaal, de kosten en baten apart te analyseren. Men kan zich de vraag stellen of een en ander in dat geval niet beter achterwege had kunnen blijven. Nu moet Elsinga zich tevreden stellen met het toetsen van twee deelhypothese's, te weten: mensen die hogere kosten moeten maken voor participatie, zullen in minder sterke mate participeren; mensen die hoge baten verwachten van participatie, zullen eerder participeren. Dat deze hypothesen niet geheel toereikend zijn wordt door Elsinga ook erkend. Wij willen een stapje verder gaan, de hypothesen zijn niet adequaat. Immers, volgens de aanname van Elsinga zal iemand die hoge kosten moet maken minder gauw participeren dan iemand die lage kosten moet maken. Maar als degene met hoge kosten veel hogere baten verwacht en degene met lage kosten nauwelijks baten verwacht, zal de hypothese onjuist blijken. Zoals gezegd, het cruciale aspect is de afweging.

Als vervolgens Elsinga de kosten en baten via een omweg moet gaan operationa-

liseren (indicatoren voor de kosten; opleiding en niveau van ideologisch denken; indicatoren voor baten; politieke competentie, politiek zelfvertrouwen, schatting van effectiviteit van protestparticipatie) komt dit hoofdstuk wel geheel op losse schroeven te staan.

Het is de vraag of datgeen wat Elsinga hier wilde, haalbaar is in een algemene studie. Het is vermoedelijk zo dat grootschalig survey-onderzoek niet de mogelijkheid biedt om de steeds wisselende individuele afweging van kosten en baten bevredigend te operationaliseren. Om een economische theorie bij politieke participatie te toetsen, lijken 'case-studiés' (zie bijv.: Klandermans, *Participatie in een sociale beweging*, Amsterdam 1983, en: Opp, *Soziale Probleme und Protest-Verhalten*, Opladen 1984) meer geschikt.

Bovendien vervaagt, door het gebruik van opleiding in de toetsing van de economische benadering, het onderscheid tussen de sociologische en de economische invalshoek. Zoals Elsinga zelf al aangeeft, wordt het gevaar voor tautologieën op deze manier wel heel groot.

Bij de derde onderzoeksvraag blijft Elsinga min of meer met lege handen staan. Hoewel heel algemene theorieën over modernisering van de samenleving, toenemend overheidsoptreden, stijgend opleidingsniveau en mogelijk de voortschrijdende emancipatie op zich verdedigbare invloed hebben op het niveau van politieke participatie, lijkt het onmogelijk meer specifieke theorieën te valideren. De materialisme/postmaterialismebenadering, de verklaringen uit ontevredenheid (relatieve deprivatie) en de economische benadering blijken, naast moeilijk te operationaliseren, nauwelijks toereikend om participatie en verandering daarin te verklaren.

Wat betreft de toekomstige ontwikkelingen in politieke participatie, laatste van zijn onderzoeksvragen, poneert Elsinga enkele veronderstellingen, die, indien beter beschouwd, achterwege hadden kunnen blijven. Op basis van de Political action-enquêtes uit 1974 en 1979 constateert Elsinga dat het aantal protesterenden iets toeneemt, het protestpotentieel afneemt en dat de instemming met hard overheidsoptreden tegen onconventionele vormen van protest stijgt. Elsinga voorziet een kloof, of zelfs een polarisatie, tussen protesteerders en niet-protesteerders, hetgeen tot verharding van protest en toenemende regressie zou kunnen leiden (p. 257). Nu wij in 1985 leven, mag voorspellingen doen, ook voor Elsinga, voor de jaren tachtig niet moeilijk zijn. Hoewel Elsinga beschikt over NKO's van 1981 en 1982 en er zo nu en dan analyses in uitvoert, negeert hij de in die onderzoeken geboden mogelijkheid om de instemming met hard overheidsoptreden tegen onconventionele vormen van protest daar te toetsen. Uit het NKO'81 en NKO'82 blijkt dat die instemming *daalt* (zie naast de betreffende codeboeken ook hoofdstuk 2 van *Rechtsextreme jongeren*, redactie P. Pennings en K. Brants, Amsterdam 1985). Resultaten uit de Culturele Veranderingen-enquêtes, waarvan er resultaten tot en met 1985 beschikbaar zijn, wijzen op hetzelfde (zie de publikatie van het Sociaal en Cultureel Planbureau; *Sociale en Culturele Verkenningen* 1986, p. 14). Tevens hebben de jaren tachtig tot nu toe, ten opzichte van de jaren zeventig, een grote politieke activiteit te zien gegeven, waaronder acties van de vredesbeweging en kraakbeweging. Op dezelfde pagina van *Sociale en Culturele Verkenningen* 1986

staat te lezen dat steeds meer mensen bereid zijn iets te proberen tegen de aannahme van een onrechtvaardige wet.

Dit alles maakt duidelijk dat Elsinga's speculaties, slechts gebaseerd op twee onderzoeken uit 1974 en 1979, niet juist waren.

Afsluitend, als inventarisatie en overzicht van de ontwikkelingen in politieke participatie, is deze dissertatie in de traditie van *Political action* geslaagd. Bovendien moeten we opmerken dat Elsinga zeer inventief en methodologisch consistent met het beschikbare materiaal omgaat. Anderzijds blijft de documentatie wel eens in gebreke (bijvoorbeeld is onduidelijk op basis van welke antwoordcategorieën de protestpotentieelschaal tot stand is gekomen en is tevens het 'niveau van ideologisch denken' – p. 267 – op zeer onduidelijke wijze geoperationaliseerd).

Het verder exploreren van Political action-onderzoek lijkt niet de goede weg om nieuwe inzichten te presenteren, of, indien gepresenteerd, ze aannemelijk te maken. Nieuwe wegen lijken we vooral te moeten zoeken in theorieën, die politieke participatie als collectieve actievorm beschouwen (zie bijv. werk uit Resource Mobilisation Approach, alsmede extensies van deze 'approach'; Klandermans, *Participatie in een sociale beweging*, Amsterdam 1983; McAdam, *Political process and the development of black insurgency*, Chicago 1982; Kriesi, *Politische Aktivierung in der Schweiz*, Frankfurt 1985). Men zou kunnen stellen dat de rapportage over het Political action-onderzoek in Nederland met deze dissertatie een waardige afsluiting heeft gekregen. De vraag dringt zich echter aan ons op of het zinvol is nog verder deze weg te bewandelen.

Peter Castenmiller

Wout Buitelaar en Ruud Vreeman, **Vakbondswerk en kwaliteit van de arbeid. Voorbeelden van werknemersonderzoek in de Nederlandse industrie.** SUN, Nijmegen 1985, 628 p., f 48,50.

De cases – Het proefschrift waarop de socioloog W. Buitelaar en de psycholoog R. Vreeman in april 1985 aan de TH in Delft promoveerden, besteedt grondig en systematisch aandacht aan onderzoekingen die door Nederlandse arbeiders zijn verricht naar hun eigen werksituatie. Dat het onderzoeksmateriaal niet afkomstig is van bedrijfs sociologen of andere deskundigen, maar van de meest betrokkenen zelf, bestempelt deze studie tot een waardevol produkt. Een dergelijke invalshoek is in de Nederlandse wetenschappelijke wereld immers totaal verwaarloosd.

Voor meer dan de helft bestaat de dissertatie uit cases. Het zijn beschrijvingen van de gang van zaken rond achttien gevallen van werknemersonderzoek, dat in de periode 1980-1983 werd uitgevoerd door kaderleden van de Industriebond FNV. De lezer wordt in dit onderzoeksdeel geconfronteerd met achttien episodes van dezelfde opbouw en strekking. Per geval zijn achtereenvolgens de volgende aspecten behandeld:

- de eigendomsstructuur en de financieel-economische positie van het bedrijf;
- de produktietechnieken;